

Sorgeprocessens stöttstenar

Ett gestaltningsförslag av element till kyrkogårdar med fokus på återanvänt stenmaterial

Sara Timmerholm

Titel: Sorgeprocessens stötestenar: Ett gestaltungsförslag av element till kyrkogårdar med fokus på återanvänt stenmaterial
Engelsk titel: Grief Process Prop Stones: A Design Proposal for Elements on Grave Sites with Focus on New Design of Returned Grave Material
© Sara Timmerholm
Handledare: Sofia Eskilsson, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
Omfattning: 15 hp
Nivå: Grundnivå G2E
Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur
Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Nyckelord: Gravmaterial, gravstenar, kyrkogårdsgestaltning, återbruk, återvinning.
Omslagsbild: Illustration av Sara Timmerholm
Alla bilder i arbetet används med erforderliga tillstånd.
Publiceringsår: 2017
Publiceringsort: Uppsala
Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Runt om på Sveriges begravningsplatser återlämnas varje år ett stort antal gravstenar och annat gravmaterial. Ytterst en liten del av det återlämnade materialet anses vara bevarandevärt, resterande körs iväg och blir till stenkross. För att minska det växande resursslöseriet i dagens samhälle finns anledning till att återanvända befintliga material. Syftet med detta arbete är att ta fram ett gestaltningsförslag för hur man kan gestalta återanvänt gravmaterial och ge det ny design. Gestaltningsförslaget resulterade i stenar med vatten-, växter- och ljuselement och även i en interaktiv sten där besökare kan skriva hälsningsfraser. Detta är inte enbart tänkt som en estetisk tillgång i begravningsmiljö utan också för att ge stöd till den sörjande. Förslaget utgår från sorgeprocessens olika faser. Koppling mellan sorgeprocessen och den slutliga utformningen är författarens egen tolkning. I arbetet inkluderas en förstudie, intervjuer och platsbesök som slutligen har resulterat i ett gestaltningsförslag. Slutligen diskuteras även resultatet.

Abstract

Every year, a large number of gravestones and other burial material are returned at swedish burial sites. Only a small part of the returned material is considered to be conservative, the remainder is made to stone cross. In order to reduce the growing waste of resource in today's society, reusing existing material is a good idea. The purpose of this work is to develop a design proposal for recycled material and give it a new design. The design proposal resulted in stones with elements of water, plants and light elements and an interactive stone where the visitors can write messages. is not only intended as an aesthetic asset at the burial site, but also to support visitors in the mourning process. The proposal is based on the different phases of the mourning process. The link between the mourning process and the final design is based on the author's own interpretation. The work includes a pre-study, interviews and site visits that ultimately resulted in a design proposal. Finally there is a discussion of the results.

Innehåll

Introduktion.....

5

Bakgrund

5

Minneslund.....

5

Sorg.....

5

Sten som material.....

5

Sorgeprocessens faser.....

6

Studiebesök och intervju på Uppsala Sten.....

6

Syfte och frågeställning.....

6

Avgränsningar

6

Metod.....

6

Platsbesök och intervjuer

6

Analys.....

6

Struktur.....

6

Gestaltningförslag

6

Resultat

6

Platsbesök

6

Återlämnade stenar.....

7

Vatten.....

7

Barnperspektiv.....

7

Växter och ljus

7

Struktur.....

8

Koncept.....

8

Program

8

Skisser

9

Gestaltningförslaget

10

Gråtande sten - reaktionsfasen

10

Ordets sten - bearbetningsfasen

10

Växande sten - nyorienteringsfase.....

10

Lysande sten och övrigt material

11

Diskussion

11

Resultatdiskussion

11

Metoddiskussion

11

Framtidsutblick

11

Referenser.....

12

Fotografier, skisser och illustrationer.....

12

Introduktion

Ett problem på dagens begravningsplatser är den höga grad återlämnade gravplatser som innebär en stor mängd av överblivet gravanordningsmaterial. Enligt Sandell (2010) återlämnas fler gravar än vad det tillkommer nya. Det rör sig främst om gravstenar, gravramar och gravstaket (Movium 2017). En ytterst liten andel av det återlämnade gravmaterialet bedöms vara bevarandevärt, resten körs vanligen iväg och blir till stenkross, grus och makadam. Många miljöproblem hänger ihop med de varor som vi människor använder, däribland gravstenar. I andra delar av världen skövlas natur inne i nationalparker för att skapa dagbrott för stenbrytning, stenen säljs sedan billigt till Europa som exempelvis gravstenar (Natursidan 2016). För att slippa bryta nya stenar finns anledning att återanvända befintliga, de behöver dock inte ha samma design och kontext som tidigare.

I landskapsarkitektens yrke ingår gestaltning och utformning av olika typer av begravningsplatser, som till exempel en minneslund eller liknande plats. Att vara sparsam med resurser och återanvända befintligt material är en mycket aktuell aspekt och viktig att ha med sig genom all typ av gestaltning. Detta arbete är tänkt som inspiration för att återanvända material i gestaltningssammanhang.

Bakgrund

Tankesmedjan Movium, i samarbete med SLU och Sveriges Kyrkogårds- och Krematorieförbund (SKKF), utlyste våren 2017 en tävling som handlade om att ge ny design till återlämnat gravmaterial. I tävlingsinbjudan förklarades att det årligen samlas in ett stort antal överblivna gravanordningar, mycket av det materialet bedöms ej vara bevarandevärt.

Tävlingsuppgiften var att på valfritt sätt ge ny design åt stenmaterialet som kan användas på begravningsplatser (Movium 2017). Som en kombination av detta kandidatarbete lämnades ett bidrag in till tävlingen. Det finns etiska aspekter i frågan om det är rätt att återanvända och ge ny design åt en gravsten. Bakgrunden till detta arbete är utifrån en designtävling (Movium 2017) där just ny design åt gravstenar efterfrågas och är huvudkocept. Gestaltningförslaget kommer att utgå från att allt material anonymiseras från namn och dylikt innan de ges ny design. Enligt begravningslagen (Svenska kyrkan 2017) finns vissa bestämmelser över hur gravstenar får hanteras men att de skulle få omformas med ges ny design och fortfarande finnas kvar inom kyrkogården eller begravningsplatsen finns det inget förbud mot.

På vilket sätt man begravs kallas för gravskick, det finns olika typer av gravskick, bland annat grav och minneslund (Sörensen & Wembling 2008, s.20). Rätten till en gravplats kallas för gravrätt, oftast är det familj, släkt eller nära vänner till den avlidna som kan få en gravrätt (Sörensen & Wembling 2008, s.20). En minneslund berörs inte av gravrätten som de flesta andra gravskick (Sörensen & Wembling 2008, s.20). Gravrätten gäller under 25 år, efter det kan den förlängas, överlåtas eller så tillfaller den kyrkogårdsförvaltningen (Sörensen & Wembling 2008, s.20). Det är i samband med att gravrätten utgår som mycket gravmaterial återlämnas till huvudmannen, vanligen Svenska kyrkan (Movium 2017).

Minneslund

I mitten av 1950-talet kom minneslunden som lösningen för den som vill begravas genom ett anonymt gravskick (Sörensen & Wembling 2008, s.19). Grundtanken med minneslund utgår från jämlikhet och att alla ska kunna bli begravda efter samma principer oavsett bakgrund (Sörensen & Wembling 2008, s.19).

Askan efter den avlidne grävs ned eller sprids ut i ett gemensamt område i minneslunden, det kallas för jordning (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.108). Jordningen sker alltid utan någon anhörigs närvaro, det sker heller inte över hela området av minneslunden utan avgränsas till ett så kallat jordningsområde (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.109).

Avgränsningen mellan jordningsområdet och exempelvis en meditationsplats, vattenanläggning eller rabatt märks ofta genom anläggningens karaktär och utformning (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.109).

Minneslunden är menad som en lugn och fredad plats som kan ge uttryck för gemenskap (Svenska kyrkan 2016). Planeringen av en minneslund styrs inte av några generella idéer utan varje minneslund bör i det stora hela anpassas efter de förutsättningar som råder på den specifika platsen (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.95).

Enligt intervjuer (Berglund 1994, s.38) önskas besöket i en minneslund göras till en stund där man ostörd kan vara och tänka på sin saknade.

Sten som material

Sten är ett material som har använts av människan i urminnestider, sten förekommer ofta som symbol för att markera en helig plats (Berglund 1994, s.34). Sten förekommer vanligen på kyrkogårdar för att markera en enskild grav eller som element i en minneslund, den står för känslor som bland annat odödlighet, oförgänglighet och stabilitet (Berglund 1994, ss.34-35).

Sorg

Arvidsson (2001, s.2) förklarar att olika typer av problem till exempel sorg, kan vi bearbeta bättre om vi får vistas i en rogivande miljö. Vidare beskriver Arvidsson (2001, s.2) att kyrkogården eller begravningsplatsen fungerar som en gemensam plats för de sörjande att besöka mer eller mindre regelbundet och att miljöns betydelse för sorgearbetet bör därför beaktas både utifrån gestaltning, projektering, förvaltning och underhåll. Arvidsson (2001, s.3) uttrycker att kunna möta smärtan och få möjlighet att bearbeta sin sorg är viktigt för att sedan kunna gå vidare i livet. Det framgår från intervjuer med anhöriga som besöker kyrkogården att det är viktigt att sysselsätta händerna med något vid besöket på kyrkogården, ofta är det genom skötsel av den privata graven (Berglund 1994, s.65).

Sorgeprocessens faser

Vid en nära anhörigs död brukar man genomgå ett sorgeförlopp som kan delas in i fyra olika faser:

1. Den första fasen är chockfasen. Den infinner sig oftast omedelbart efter ett dödsfall och varar kort, ca en vecka. Den sörjande upplever överklighetskänslor och förnekar det inträffade (Sörensen & Wembling 2008, ss.8-9).
2. Nästa fas är reaktionsfasen, den innebär ofta starka känslor som ledsenhet, ilska och tomhet och kan vara allt mellan en vecka upp till ett år (Sörensen & Wembling 2008, ss.8-9).
3. Den tredje fasen är bearbetningsfasen, då kommer gradvis en acceptans för vad som har hänt, den sörjande grubblar och ältar mycket, både tiden före och efter dödsfallet har varit (Sörensen & Wembling 2008, ss.8-9).
4. Den fjärde och sista fasen är nyorienteringsfasen, sorgen upptar inte längre lika mycket plats och den sörjande börjar gå vidare med sitt liv (Sörensen & Wembling 2008, ss.8-9).

Sörensen och Wembling förklarar att sorg innebär utsatthet och kyrkogården kan med sin estetik utgöra en värdig inramning för sorgbearbetning (2008, ss.8-9).

Studiebesök och intervju på Uppsala Sten

Vid ett besök på Uppsala Sten låg fokus på att förstå hur gravstenshanteringen kan se ut. Det hölls en semi-strukturerad intervju (Kvale 1997) med Annika Malmström som äger Uppsala Sten. Malmström berättade om hur framställning av gravstenar går till när man väljer att köpa en från hennes företag, hon förtydligade att det skiljer sig åt mellan olika gravstensfirmor. Stenblocket bryts i södra Sverige och det är granit som är mest förekommande. Efter brytning fraktas stenblocket till ett stenhuggeri och där huggs text och symboler som önskas in.

Det är ett billigare alternativ att bryta stenen i Kina och bearbeta den där, eller att bryta den i Sverige och sedan frakta den till Kina för bearbetning och sedan tillbaka till Sverige igen, än att låta allt skötas i Sverige. Varför det är billigare har att göra med vilka arbetsmiljölagar som finns i Sverige respektive inte finns i Kina, men priset intygar oftast både om bra och om goda arbetsförhållanden för de som bryter sten. Det är vanligast att folk köper nyproducerade gravstenar och eftersom det är en miljömässig påverkan att framställa nytt hela tiden är idén om att återanvända gravstenar och gravmaterial god (Malmström 2017).

Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att ta fram ett gestaltungsförslag för hur återlämnat gravmaterial kan designas och återanvändas på begravningsplatsen.

Frågeställningen lyder: Hur kan man gestalta och designa återlämnat gravmaterial med sorgeprocessen som tema?

Avgränsningar

Avgränsning som har gjorts är att fokusera enbart på elementen och inte på begravningsplatsen i sin helhet, detta för att fokus har legat på återbruk av stenmaterial och inte på en gestaltning av en plats.

Metod

Gestaltungsförslaget har tagits fram med hjälp av metodprinciper från Robinsons bok *The Planting Design Handbook* (1992), kapitlet som heter *A Method for Planting Design*. Robinson beskriver i sin bok en designmetod på fyra delar (1992, s.146). För att anpassa dessa metoder till detta arbete har viss modifiering i de olika stegen gjorts. Enligt Robinsons metod är det första steget att upprätta en relation med beställaren (1992, s.146). Eftersom det inte finns någon beställare för detta arbete så har det första steget bytts ut mot platsbesök och intervjuer. Nedan redovisas Robinsons fyra delar (1992, s.146) med ovanstående undantag.

- » Platsbesök och intervjuer – observationer och inspiration.
- » Analys – organisering av information.
- » Struktur – generering och organisering av idéer.
- » Gestaltungsförslag – sammanställning och implementering av designförslaget.

Platsbesök och intervjuer

Platsbesök med observationer och inspiration av gravstensmaterial och kyrkogårdsgestaltning har gjorts på följande platser: Uppsala gamla kyrkogård, Berthåga kyrkogård i Uppsala, Skogskyrkogården i Gävle och Valbo kyrkogård i Valbo. I samband med besöken på kyrkogårdarna i Uppsala gjordes också en semi-strukturerad intervju (Kvale 1997) med Tord Engström som är chef över de båda anläggningarna. Intervjun innehöll frågor gällande vad som händer med återlämnat gravmaterial i dagsläget och vilka möjligheter det finns för återvinning framöver. På Berthåga besöktes även uppsamlingsplatsen för de återlämnade gravmaterialet som kommer från de båda kyrkogårdarna. För att få information om stenmaterialets framställning och behandling utfördes också studiebesöket med intervju på Uppsala Sten där Annika Malmström arbetar. Fokus under intervjun med Engström låg dels på själva hanteringen av gravmaterialet och vad som händer med det när det återlämnas.

Analys

Enligt Robinsons teori görs följande steg i analysen: en fysisk, en biologisk och en visuell undersökning samt en undersökning om användning av en plats (1992, s.148). De analysdelar som detta arbete har utgått från är en visuell undersökning där objekt fotades och skisser tecknades och en undersökning om användningsområden av begravningsmaterial genom analys av intervjusvar, observationer från platsbesök och litteratur. I minneslundarna undersöktes hur

besökarna använder dem, vilka material som förekommer och hur tillgänglig konsten/materialet är för besökarna. Utifrån den visuella aspekten undersöktes vilka visuella kvaliteter och karaktärer utifrån estetik och design som används i dessa minneslundar.

Struktur

Enligt Robinsons teori ska det under detta avsnitt ske generering och organisering av idéer (1992, s.153). I detta arbete genomfördes detta med hjälp av fakta och idéer som framkommit under förstudien och analysdelen. Programpunkter och koncept togs fram och skissarbetet påbörjades.

Gestaltungsförslag

Utifrån Robinsons metod slutförs de fyra stegen med själva förändringen av gestaltungsförslaget (1992, s.171). Eftersom detta kandidatarbete inte handlar om någon verklig gestaltning kommer det slutliga förslaget att presenteras som en illustration där fokus ligger på objekten och dess användning och inte deras placering eller några specifika mått. Preliminära skisserna gjordes på plats under platsbesöken utifrån inspiration av objekt där, de färgglades i efterhand och scannades till sist in på dator.

Resultat

I detta avsnitt presenteras platsbesök och fyra formgivna objekt.

Platsbesök

I denna del presenteras resultat rörande formgivning och stenmaterials design utifrån analyser och observationer som gjorts på befintliga kyrkogårdar; Gamla kyrkogården i Uppsala, Berthåga kyrkogård i Uppsala, Skogskyrkogården i Gävle samt Valbo kyrkogård i Valbo.

Återlämnade stenar

Vid besöket på uppsamlingsplatsen för det återlämnade materialet erhöles en uppfattning om hur stort antal stenar som låg där samt vilket det vanligaste utseende på stenarna var. Det rörde sig om sammanlagt cirka 200 stenar, de flesta var rätblockiga granitstenar i varierade storlekar. Det fanns två olika typer av uppsamlingsplatser, en med stenar som ska köras till stenkross och en med stenar som bedöms vara för fina eller värdefulla för att bli kross. De bevarandevärda stenarna, de som anses för unika eller för gamla för att kunna ersättas läggs på träpallar och det finns möjlighet för den som vill ha en gravsten att köpa en begagnad därifrån. Enligt Engström är det ingen större efterfrågan av stenarna och det finns stenar som legat på platsen i över 15 år.

Figur 1: Bilden visar återlämnade gravstenar på Berthåga kyrkogård som har samlats in för att köras till stenkross. För att spara på materialresurser och för att minska på klimatutsläpp kan stenarna istället återanvändas.

Figur 2: Bilden visar uppläggningsplatsen för bevarandevärda gravstenar på Berthåga kyrkogård. En del av dessa stenar får ny ingravering och återanvänds som gravsten, andra blir liggande på platsen i flera år.

Vatten

Rinnande vatten förekommer ofta på kyrkogårdar och begravningsplatser. Vättnet används medvetet för att skapa gränser som både ger en symbolisk och praktisk innebörd (Klintborg 2001, s.21). Porlande vatten kan bland annat användas för att överrösta störande omgivning som trafikbuller eller dylikt (Berglund 1994, s.37). På de kyrkogårdar som besöktes inför detta arbete fanns vatten som en del av gestaltningen på samtliga. Eftersom det är ett uppskattat och harmonifyllt element valdes just vatten som en del i den slutliga gestaltningen.

Figur 3: Bilden visar minneslunden på Valbo kyrkogård där vatten har använts som element både i ett estetiskt syfte och för att ta bort en del av ljudet från en hårt trafikerad väg alldeles intill.

Figur 4: På Berthåga kyrkogård finns denna vattentrappa, med porlande vatten. Vättnets rörelse mot stenen gav inspiration till vattenelementet i arbetets slutliga gestaltning.

Barnperspektiv

På Valbo kyrkogård har stenar också använts som trampsten på en gångstig till minneslunden, se figur 5. Trampsten kan även användas i lekparkar och platser utformade för barn, vilket väckte tanken att den slutliga gestaltningen också måste rikta sig till barn och inte bara vuxna. Barn måste ges utrymme och chans att bearbeta sin sorg. Utifrån detta uppkom idén till att gestalta stenmaterial som kan innehålla någon typ av aktivitet som också välkomnar barn.

Figur 5: Bild från Valbo kyrkogård som visar hur stenar används som trampsten till och från minneslunden.

Växter och ljus

Stenar med olika former och funktion är ett genomgående material på samtliga besökta kyrkogårdar. Det används bland annat till konstverk men har också en mer funktionell betydelse, till exempel för gravsättning och plantering av växter i askgravlund som på Valbo kyrkogård, se figur 6.

Soffor att sitta i och gärna något att vila blicken på är något som tillhör gestaltning av kyrkogård (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.77).

På Skogskyrkogården i Gävle finns en yta med två soffor som är vända mot ställningar för vaser med snittblommor, se figur 7. Själva gestaltningen och soffornas placering är beroende av att folk tar med sig blommor dit. Efter att ha observerat detta kom idéer om att utforma ett gestaltungs-element med perenner som komplement till anordningar för snittblommor så att det inte blir ett måste för besökarna att ta med sig egna blommor. Det finns givetvis redan perennplanteringar på kyrkogården men det kan bli tydligare att lyfta fram det som en central punkt i exempelvis en minneslund.

Figur 6: Fotot från Valbo kyrkogård visar hur stenar kan ha en inramande effekt till att hålla planteringar och blommor på plats. Denna typ av utformning gav inspiration till att sammankoppla växtlighet med gravsten

Figur 7: Bilden visar hur de två sofforna är placerade och riktade mot ställningar för snittblommor.

I de flesta minneslundar finns också plats för att tända gravljus och att lämna blommor, vanligen anordningar i form av ställningar med hållare för antingen ljus eller vaser. På Valbo kyrkogård fanns en anordning för gravljus, se figur 8, som gav inspiration till en idé att kombinera gravljussättning med stenmaterialet.

Figur 8: Bilden visar anordning för gravljus på Valbo kyrkogård.

Av de gjorda besöken uppmärksammades också en annan typ av snittblommsanordning. På Skogskyrkogården i Gävle finns vaser som är nedstuckna i grus, på långt avstånd ger anordningen intryck av att vara en perennrabatt men på närmare håll syns vaserna, se figur 9. Denna anordning gav också inspiration till att växter bör få utrymme i den slutliga gestaltningen.

Figur 9: Bilden visar de nedstuckna vaserna och färgglada snittblommor som anhöriga har lämnat i en minneslund på Skogskyrkogården i Gävle.

På Gamla kyrkogården i Uppsala har samma princip med vaser i grus används och i det visar åter igen att denna typ av utformning är beroende av att anhöriga lämnar snittblommor för att platsen ska uppnå sin grundtanke, se figur 10. På vintern klarar sig inte snittblommor ute i kylan, en städsegrön perennväxt ser dock levande ut hela året om.

Figur 10: Bilden visar anordning med sten och grus där vaser med snittblommor placeras i minneslunden på Gamla kyrkogården i Uppsala. Det är antalet snittblommor som avgör hur gestaltningen uppfattas och det finns risk att den blir torftig och tråkig om det är ett få antal eller inga blommor alls.

Struktur

Under detta avsnitt presenteras koncept, program och skisser.

Koncept

”Sorgeprocessens stöttstenar”. Konceptet syftar till att de sörjande ska få stöttning och stöd att ta sig igenom sorgprocessen med hjälp av designen och uttrycket i själva stenmaterialet.

Program

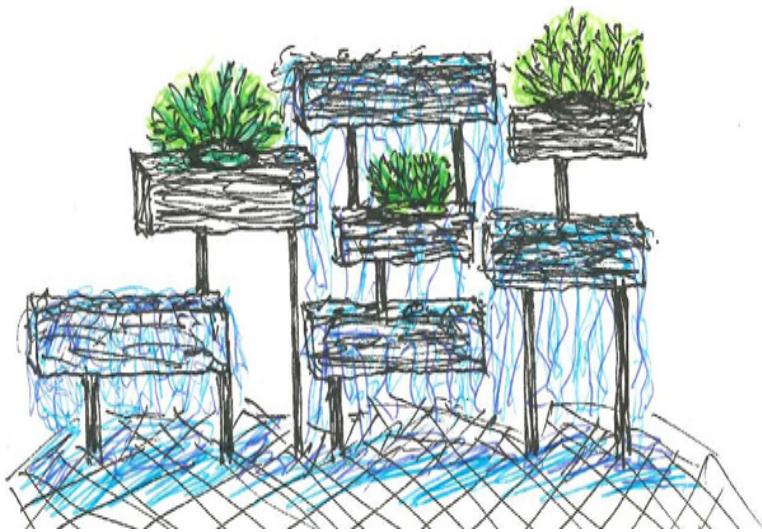
Nedan listas de programpunkter som ligger till grund för den slutliga gestaltningen.

- » Gestaltningens element ska utgöras av återanvända gravstenar.
- » Elementen ska ha en koppling till sorgprocessens faser och vara en hjälp för den sörjande.
- » Elementen ska kunna användas i en minneslund, askgravlund eller liknande plats på en kyrkogård eller begravningsplats.

Skisser

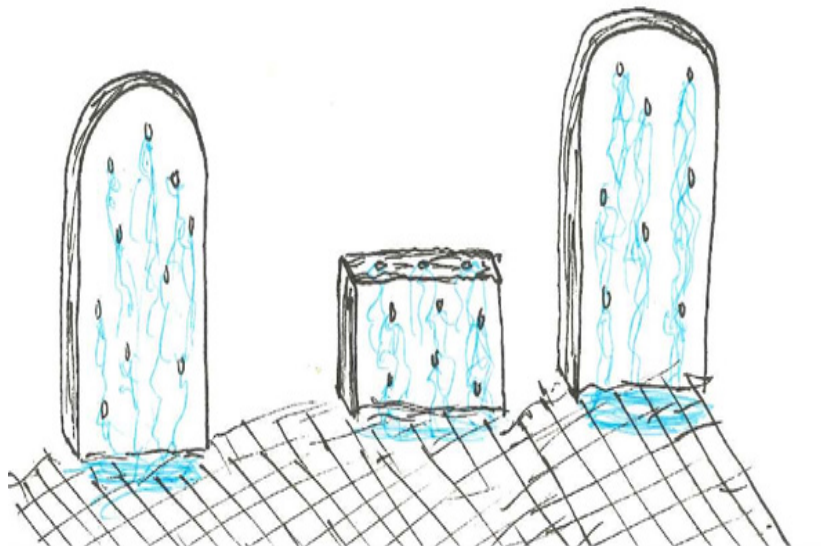
Nedan redovisas skisser som har varit avgörande för slutresultatet.

En tidig idé var att placera liggande gravstenar på ben av stål. De innehöll både fontäner och planteringar och gav upphov till en tanke på att använda vatten för att gestalta gråt.

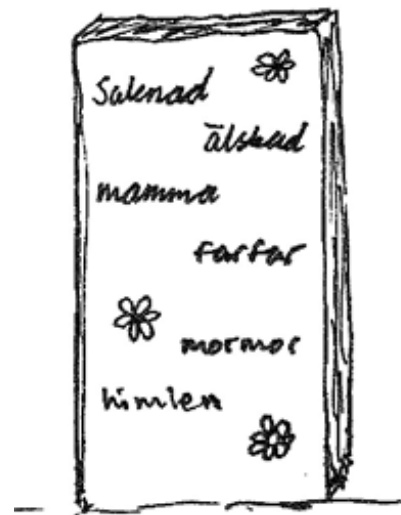
Figur 11 visar liggande gravstenar på ben.

Nedan visas en utveckling av liggande gravstenar på ben där mer fokus ligger på att likna vattret med tårar. Vattnet rinner ned för stens framsida likt tårar nedför en kind, i detta förslag placeras gravstenen stående istället för liggande för att uppnå effekten att rinna längs med något.

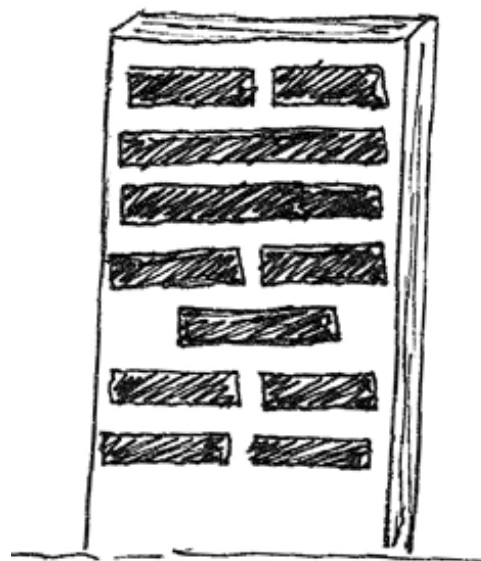
Figur 12 visar stående gravstenar med rinnande vatten som liknar tårar.

Nedan visas en skiss där gravstenen används som något symboliskt och personligt utan att tillhöra någon enskild individ. Ord som vanligen finns på gravstenar eller i dödsannonser ristas in i stenen och anhöriga kan sitta och på avstånd betrakta den.

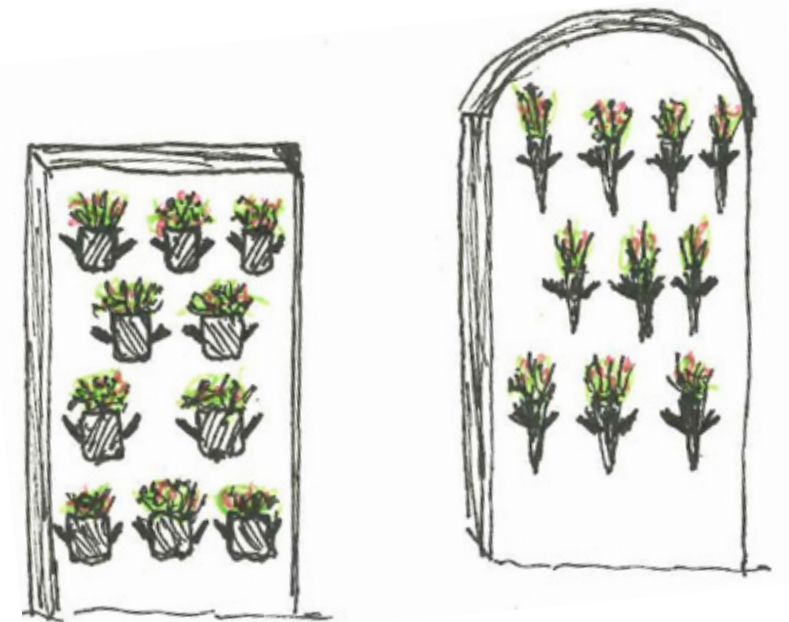
Figur 13 visar gravsten med inristade ord.

Skissen nedan visar en utveckling av gravsten med inristade ord. Istället för att det ska vara bestående inristningar har denna sten istället fått små griffeltavlor monterade på sin framsida som är till för att anhöriga själva ska få skriva ord eller meningar som är mer personligt riktade till den bortgångne, de kan sitta och titta på texten och sedan sudda ut sin text när de går för att ge utrymme för de sörjande som kommer efter.

Figur 14 visar gravsten med griffeltavlor.

Skissen nedan visar hur gravstenen kan användas tillsammans med växtlighet, genom monterade hållare för vaser och krukor.

Figur 15 visar gravstenar med monterade hållare för vaser och krukor.

Nedan visas en skiss som är en utveckling av gravsten med monterade hållare, här är det tänkt att hela stenen ska vara avsedd som en planteringsanordning för perenner. Just denna typ av planteringsanordning kan vara ett komplement till de snittblömsanordningar som finns på många kyrkogårdar och begravningsplatser eftersom det aldrig blir tomt på växtlighet som en anordning med vaser för snittblommor riskerar att bli. Växtligheten ska vara en symbol för livet och färgglada blommor kan lysa upp i sorgen.

Figur 16 visar gravstenar med borrarade planteringshål.

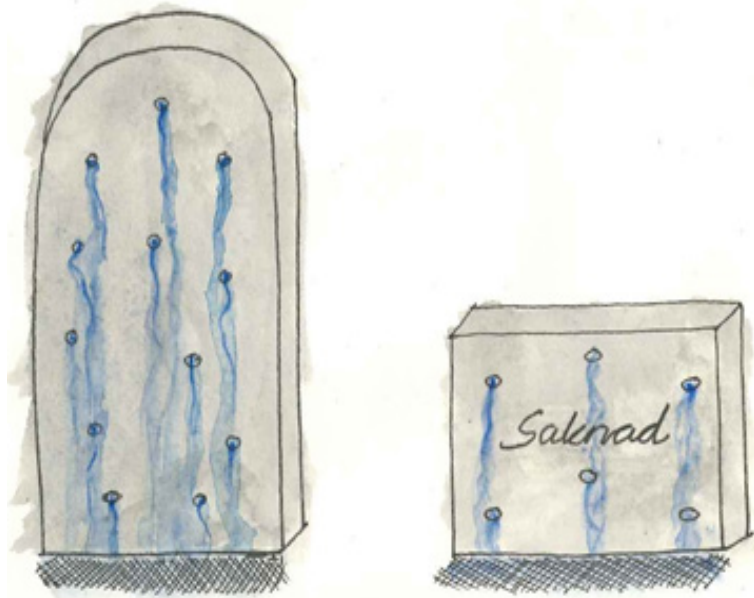
Gestaltningförslaget

Sorgeprocessens olika faser är grunden till den slutliga gestaltningen och fokus ligger på att försöka förmedla känslor och igenkänning för den sörjande genom själva stenmaterialet. Gestaltningen visar förslag på hur återlämnat gravmaterial kan återanvändas, i ny design och kontext. Stenmaterialet i förslaget är element som lämpligen kan användas i en minneslund eller liknande på kyrkogård och begravningsplats. De återanvända gravstenarna kräver bearbetning och det första steget är borttagning av befintlig text. Den första fasen i sorgprocessen, chockfasen, sker oftast innan begravningen och de första besöken på kyrkogården och finns därför inte representerad i själva gestaltningen.

Gråtande sten - reaktionsfasen

Nästa fas i sorgprocessen är reaktionsfasen, de känslor som vanligen infinner sig är ledsenhet, ilska och tomhet (Sörensen & Wembling 2008, ss.8-9). För att ge den sörjande möjligheten till igenkänning och acceptans i denna fas är gestaltningens fokus vatten och tårar. I detta fall skapar vattnet en symbolisk innebörd för tårar. För att återspegla hur tårarna rinner ned för kinden på den sörjande rinner vattnet ned för den släta stenytan. Det är inte meningen att denna gestaltning ska tynga ner de sörjande utan tvärtom ska den bidra till frihet och acceptans att vara i nuet och bearbeta sin sorg.

På framsidan har den oregelbundet placerade hål som är kopplade till en vattenpump. Ur hålen tränger vattendroppar med ett visst intervall som skapar vertikala fuktränder över stenens yta. På stenytan finns också ord som är kopplade till sorg och saknad inristade för att ge den anhörige hjälp till en beskrivning av sin saknade.

Figur 17 visar illustration av Gråtande sten.

Ordets sten - bearbetningsfasen

Efter reaktionsfasen kommer bearbetningsfasen, då kommer gradvis en acceptans för vad som har hänt, den sörjande grubblar och ältar mycket, både tiden före och efter dödsfallet (Sörensen & Wembling 2008, s.8-9). För att få stöd i denna fas finns "ordets" stenar.

Eftersom anhöriga gärna vill sysselsätta sig med något (Berglund 1994, s.65) kan denna gestaltning fungera som en slags sysselsättning för besökarna. Besöket i minneslundens önskas ju vanligen göras ostört (Berglund 1994 s.38). På så sätt fungerar även "ordets" stenar som en hjälp för den som vill avlasta sina tankar men inte orkar prata med någon annan eller grubbla för mycket. Den sörjande kan skriva korta ord eller meningar, exempelvis som hälsningar till den avlidne. Här ges även barn möjlighet att bearbeta sin sorg då även de kan skriva eller rita sina tankar och känslor.

På de återanvända gravstenen finns monterade brickor av griffeltavlor med en höjd på 6 cm och varierande längder 10-40 cm. Bredvid stenen finns en behållare med griffelkritor. Det är ingen bestående text utan den suddas kontinuerligt ut vid den ordinarie skötseln av platsen. Ord som kan beskriva den saknade för den anhörige kan göras som permanenta inristningar i stenen, som till exempel "Älskad" och på så vis kanske hjälpa att utveckla känslor och tankar.

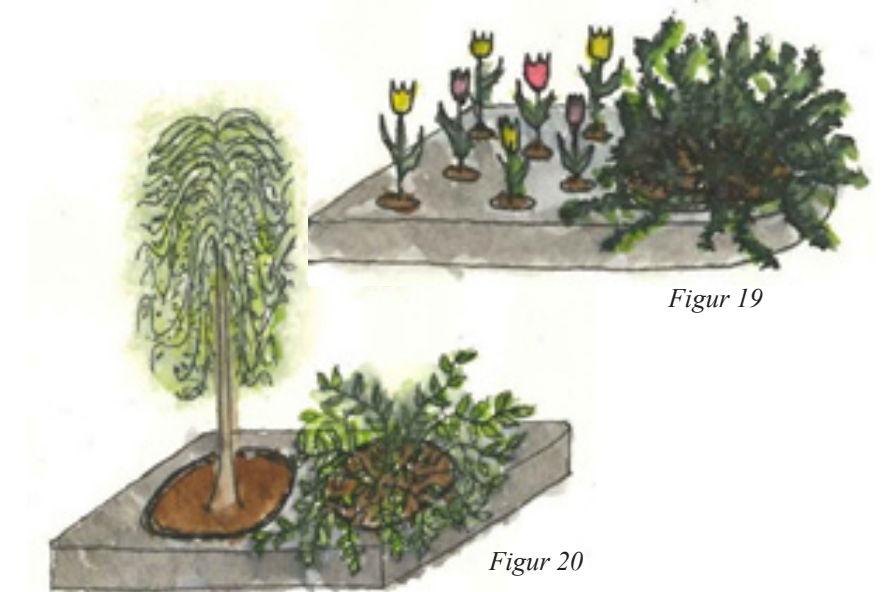

Figur 18 visar illustration av Ordets sten.

Växande sten - nyorienteringsfasen

Den sista fasen i sorgprocessen, nyorienteringsfasen innebär att den sörjande sakta men säkert börjar gå vidare med sitt liv. Växtlighet är något levande och kan förknippas med livet, för att visa hur livet går vidare görs en gestaltning av en gravsten tillsammans med växtmaterial. Växtmaterialet reser sig upp ur en liggande gravstenen och symboliserar att livet går vidare trots sorg och saknad. Lämpligen används en kombination av lökar, perenner, mindre träd och städsegröna buskar för att täcka upp för en rik växtlighet hela året om.

I de återanvända gravstenarna borrar hål i olika storlekar som utgör planteringshål för växterna. Hålen borrar rakt igenom stenen och växterna kan planteras direkt i marken och stenen fungerar som en slags ram. Plantering av färgglada perenner och lökblommor ger en positiv och glad känsla för den som besöker platsen.

Figur 19

Figur 20

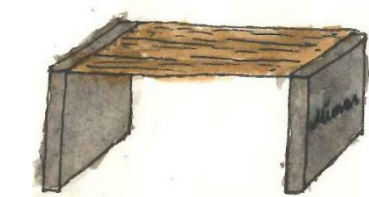
Figur 19 och 20 visar illustration av Växande sten.

Lysande sten och övrigt material

Återlämnat gravmaterial kan också användas utan direkt koppling till sorgeprocessen. Det är objekt som bänkar, ljushållare, spaljéer, staket med mera, nedan visas några exempel.

På kyrkogården och begravningsplatsen ska det finnas möjlighet att sitta, återanvända gravstenar kan användas till mycket och ett annat exempel är sidostycken till sittmöbler. Själva sitsen är lämpligen av trä, då sten kan bli för kallt att sitta på (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991 s.77). Figur 21 visar ett alternativ för hur denna möbel skulle kunna se ut.

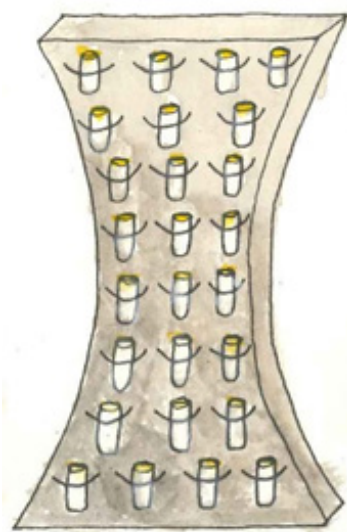
Alternativet till det vanligt förekommande ljustråden av stål för gravljus skulle kunna vara en gravsten med monterade hållare för gravljus. Ljusen lyser upp stenens framsida och skapar ett effektfyllt element, se figur 23. Även gravstaket och gravramar är material som återlämnas, därför finns också anledning att föreslå ett alternativt användningsområde för dessa material se figur 22. Som kantstöd och avgränsning för en yta, till exempel en minneslund eller en gångstig kan återanvända gravramar med uppborrade hål för belysning i form av lampor användas, se figur 24. Återanvända gravstaket kan användas som spaljéer för växtlighet och även de användas som avskärmning för en specifik yta.

Figur 21 visar illustration av bänk med återanvända gravstenar till sidostycken.

Figur 22 visar illustration av växtspaljé gjord av återanvänt gravstaket.

Figur 23 visar illustration av en gravsten med monterade hållare för gravljus.

Figur 24 visar illustration av en gravram med borrarade hål för lysen. med monterade hållare för gravljus.

Diskussion

Anledningen till det valda ämnesområdet för denna uppsats kom med anledning av den designtävling som tankesmedjan Movium anordnade under våren 2017. I och med denna klargjordes att det fanns en efterfråga från Sveriges Kyrkogårds och Krematorieförbund (SKKF) om att använda återlämnade gravstenar på nytt. Denna uppsats har för mig som blivande landskapsarkitekt bidragit till att gett mig en bredare inblick i landskapsarkitektens roll inom kyrkogårdar och begravningsplatser. Det var något som jag innan tävlingen och uppsatsen inte alls var särskilt intresserad av, jag tyckte snarare att det verkade skrämmande och känsligt att arbeta med frågor kring begravning och döden. Jag känner mig berikad med den kunskap inom området som jag har fått genom mitt arbete. Det är kunskap som jag kommer kunna använda inom mitt framtida yrke som landskapsarkitekt.

Resultatdiskussion

Att realisera förslaget skulle minska en produktion av nytt material för de vanligaste gravstensköpen enligt Malmström. Samtidigt ville jag att resultatet av gestaltningen skulle vara simpelt för att inte ombearbetningen av stenarna ska utgöra allt för stort fokus eftersom min bakgrundstanke också är att spara på resurser, främst utifrån en miljöaspekt.

Med element som vatten, växter och ljus skapar min gestaltning en lugn och fredad miljö som kan ge uttryck för gemenskap så som Svenska kyrkan (2016) menar att en begravningsplats ska vara. Elementen kommer i välutformade rum att skapa en ostörd miljö som enligt Berglund (1994) önskas av besökande. Med sorgeprocess temat uppfylls Arvidssons (2001) uttryck om att kunna möta smärtan och sörja den avlidne.

Även om objekten i detta arbete är gestaltade för att utgöra den tänka effekt i själva sorgeprocessen kan de även fungera enskilt, som exempelvis konstverk på en kyrkogård eller begravningsplats. I Moviums designtävling 2017, dit gestaltningsförslaget skickades in, blev förslaget hedersnominerat med jurymotiveringen: ” En innovativ lösning som vänder sig framför allt till barn, där gravstenen har fått en ny yta på vilken barnen kan skriva eller rita en hälsning till den bortgångne.” (Jurymotivering Movium 2017).

Metoddiskussion

De metoder som användes hämtades bland annat ur Ronbinson's The planting design handbook - det var ett smidigt sätt att styra upp och strukturera arbetet. Eftersom alla steg enligt Robinsons principer inte gick att applicera på just denna gestaltning fick kunskap och egna erfarenheter från Landskapsarkitektutbildningen hjälpa till att modifiera en del steg.

Platsbesök var en förutsättning för att nå den slutliga gestaltningen eftersom det är svårt att enbart utifrån böcker och skriftlig fakta förstå själva uppbyggnaden av de element och den design som finns på en plats. Genom en mer heltäckande studie av återanvända gravstenar skulle förståelsen bli djupare. Intervju som metod har också varit en viktig del i detta arbete. Att få prata och ställa frågor till en fysisk person är bra då frågor och svar har en lägre tendens att miss-tolkas vid det fysiska mötet jämfört med exempelvis mejlkontakt eller litteratur. Dock hade arbetet säkerligen gynnats om det hade gjorts fler fysiska intervjuer, förslagsvis med någon landskapsarkitekt som gestaltat någon minneslund på de besökta kyrkogårdarna. Försök till att boka in fler intervjuer gjordes men det visade sig att ingen fanns i närheten och att det skulle bli svårt att få till en intervju under den utsatta tiden för kandidatarbetet.

Något som skulle kunna ha bidragit till gestaltningsresultatet är intervjuer med anhöriga som besöker kyrkogården. Kunskap om hur sorgeprocessen fungerar har nu enbart hämtats ur litteratur där intervjuer med anhöriga har gjorts. Litteraturen har dock mest fokuserat på hur anhöriga upplever själva placeringen och utformningen av en minneslund, eller dylik plats, än själva objekten och elementen som finns i den. Därmed är det främst gestaltningsprinciper ur landskapsarkitektens synvinkel och tankar och associationer utifrån mitt egna huvud som legat till grund för gestaltningen.

Framåtblick

Förslaget visar hur slöseri av naturresurser kan minskas utan att det leder till sämre kvalitet. Detta är ett förslag som ligger i tiden och sannolikt kommer bli ännu viktigare i framtiden i och med att stenmaterial är en ändlig resurs.

Referenser

- Arvidsson, J. (2001) Grön Fakta - Minnesplatsens betydelse för sorgearbetet, nr 4. Movium SLU.
- Berglund, I. (1994) Kyrkogårdens meditativa rum. Stockholm, Verbum förlag.
- Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation (1991) Kyrkogårdens form och miljö – planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader. Allmänna förlaget.
- Engström, T. Intervju, Uppsala (2017-04-03)
- Klintborg Ahlklo, Å. (2001) Mellan trädkrans och minneslund – svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990. Borås, centraltryckeriet.
- Kvale, S. (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund, studentlitteratur.
- Malmström, A. Intervju, Uppsala (2017-04-04)
- Movium (2014) Begrepp i begravningsverksamheten 2014 http://www.movium.slu.se/system/files/news/10260/files/begrepp_i_begravningsverksamhet_141007.pdf [2017-04-10]
- Movium (2017) Nytt minne – återanvändning av gravstenar <http://www.movium.slu.se/produkter-amp-tjanster/utbildning?article=nytt-minne-ateranvandning-av-gravstenar&date=2017> [2017-04-10]
- Movium (2017) Juryns motivering till årets designtävling <http://www.movium.slu.se/nyheter?article=juryns-motivering-till-arets-designtavling> [2017-06-10]
- Natursidan (2016) Miljöhot <http://www.natursidan.se/nyheter/varldens-utbredda-slaveri-ar-ett-stort-hot-mot-miljon/> [2017-06-10]
- Robinson, N. (1992). The planting design handbook. Gower Publishing Company Limited, Hampshire, England.
- Sandell, A. (2010). Grön Fakta - plats för de döda, kraft åt de levande, nr 3. Movium, SLU
- Svenska kyrkan (2017) – Begravningslagen <https://www.svenskakyrkan.se/goteborg/kgf/begravningslagen> [2017-04-26]
- Svenska kyrkan (2016) – Minneslundarna <https://www.svenskakyrkan.se/uppsalakyrkogardar/minneslundarna> [2017-05-12]
- Sörensen, A-B. Wembling, M. (2008) Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter. Halmstad, Edition Andersson AB i samarbete med SLU Movium och Partnerskap Alnarp.

Fotografier, skisser och illustrationer

Alla fotografier i detta arbete är tagna av författaren själv och alla skisser och illustrationer är ritade av författaren.